Oświadczenie złożone
przez senator Ewę Monikę Kaliszuk
na 63. posiedzeniu Senatu
w dniu 22 lipca 2026 r.

Oświadczenie skierowane do minister kultury i dziedzictwa narodowego Marty Cienkowskiej oraz ministra rolnictwa i rozwoju wsi Stefana Krajewskiego

Szanowna Pani Minister! Szanowny Panie Ministrze!

Zwracam się do państwa jako senator Rzeczypospolitej Polskiej, ale także jako osoba od ponad 30 lat związana z Zespołem Pieśni i Tańca „Warmia", jego solistka, była instruktorka wokalna, a dzisiaj również ambasadorka kultury ludowej.

Znam z własnego doświadczenia codzienność zespołów: społeczną pracę instruktorów i opiekunów, koszty strojów, instrumentów, transportu i organizacji prób, a przede wszystkim ogromny wysiłek wkładany w przekazywanie pieśni, tańców, gwary, obyczajów i pamięci lokalnej kolejnym pokoleniom. Dlatego nie mam wątpliwości, że zespoły ludowe potrzebują uznania, stabilnego finansowania i realnego wsparcia ze strony państwa. Jednocześnie każda propozycja systemowego wsparcia wymaga starannej analizy pod kątem jej długofalowych skutków dla całego systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dobre intencje nie zwalniają projektodawcy i ustawodawcy z obowiązku tworzenia prawa spójnego, przejrzystego i zgodnego z zasadami ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Do mojego biura wpłynął list otwarty środowisk zajmujących się kulturą tradycyjną i niematerialnym dziedzictwem kulturowym, a także szczegółowe stanowisko Katedry UNESCO ds. publicznych i globalnych procesów zarządzania niematerialnym dziedzictwem kulturowym Uniwersytetu Warszawskiego. Dokumenty te nie są głosem przeciwko zespołom ludowym. Przeciwnie, ich autorzy jednoznacznie uznają zespoły za ważnych depozytariuszy żywego dziedzictwa. Formułują jednak poważne zastrzeżenia wobec modelu organizacyjnego, prawnego i finansowego przyjętego w projekcie ustawy o zespołach ludowych. Uważam, że zgłoszone przez środowiska i ekspertów uwagi zasługują na szczegółową analizę i wyczerpujące odniesienie się do nich na dalszych etapach procesu legislacyjnego.

I. Projekt wyodrębnia jedną grupę z całego ekosystemu żywego dziedzictwa.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe nie ogranicza się do działalności formalnie zorganizowanych zespołów. Tworzą je również twórcy ludowi, mistrzowie tradycji, śpiewacy, muzycy, tancerze, rękodzielnicy, tradycyjni rzemieślnicy, gawędziarze, depozytariusze lokalnych obrzędów, grupy śpiewacze, wspólnoty wiejskie i miejskie, organizacje społeczne, muzea, domy kultury, edukatorzy, animatorzy i lokalni liderzy. Ochronie powinny podlegać przede wszystkim żywe praktyki, wiedza, umiejętności i przekazy oraz ich międzypokoleniowe trwanie, a nie wyłącznie określona forma organizacyjna. Zespół ludowy jest jednym z miejsc, w których dziedzictwo jest praktykowane, ale nie jest jedynym podmiotem ani jedyną formą jego zachowania. Stworzenie odrębnego systemu prawnego i finansowego dla jednej kategorii uczestników kultury może budzić obawy o zachowanie równowagi pomiędzy różnymi grupami depozytariuszy, którzy wykonują równie ważną pracę, często w warunkach nieformalnych i bez stałego wsparcia instytucjonalnego.

II. Projekt rodzi pytania o spójność systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Z przedstawionych stanowisk wynika, że projekt nie jest osadzony w kompleksowym systemie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Powstaje zasadnicze pytanie o relację projektowanych instrumentów do:

— Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
— Krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa;
— programów ministra kultury i dziedzictwa narodowego;
— działalności Narodowego Instytutu Dziedzictwa;
— działalności Narodowego Instytutu Muzyki i Tańca;
— działalności Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi;
— istniejących programów grantowych i mechanizmów wspierania organizacji społecznych.

Bez jasnego określenia tych relacji może powstać wątpliwość, czy projektowane rozwiązania będą w pełni spójne z istniejącym systemem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególnej refleksji wymaga również kwestia relacji pomiędzy kompetencjami resortu rolnictwa i resortu kultury w zakresie ochrony i wspierania zespołów ludowych. Kultura ludowa jest silnie związana z polską wsią, lecz nie może

być sprowadzana wyłącznie do polityki rozwoju obszarów wiejskich. Żywe tradycje są praktykowane także w miastach, środowiskach migracyjnych, grupach nieformalnych, domach tańca, chórach, klubach, stowarzyszeniach i licznych nowych formach samoorganizacji.

III. Rejestr wymaga jasnego określenia swojej roli w systemie ochrony dziedzictwa.

Projekt przewiduje utworzenie Krajowego Rejestru Zespołów Ludowych i powiązanie wpisu do niego z określonymi uprawnieniami oraz dostępem do środków publicznych. Sam rejestr może pełnić funkcję informacyjną i porządkującą. Powstaje jednak pytanie, w jaki sposób zostaną określone kryteria wpisu do rejestru oraz jak zapewniona zostanie przejrzystość i obiektywność procesu oceny. Zgodnie z logiką konwencji UNESCO przedmiotem ochrony są praktyki, przekazy, wiedza i umiejętności uznawane przez wspólnoty za część ich dziedzictwa. Tymczasem projekt koncentruje się przede wszystkim na formalnym statusie organizacji i kwalifikacji określonego podmiotu do kategorii „zespołu ludowego". Wymaga zatem wyjaśnienia, w jaki sposób projektowane rozwiązania będą chronić różnorodność i żywotność tradycji, nie prowadząc do nadmiernej formalizacji czy sporów dotyczących autentyczności.

IV. Partycypacja środowisk jest warunkiem skutecznej ochrony dziedzictwa.

Jedną z podstawowych zasad ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest rzeczywisty udział wspólnot, grup i jednostek, które dane dziedzictwo praktykują i przekazują. Z dokumentów przekazanych środowiskom wynika, że część organizacji i ekspertów ma poczucie niewystarczającego udziału w przygotowaniu projektowanych rozwiązań. W sprawach żywego dziedzictwa szczególne znaczenie ma zasada „nic o nas bez nas". Głos praktyków, depozytariuszy, organizacji społecznych i lokalnych wspólnot powinien stanowić istotny element procesu legislacyjnego.

V. Projekt wymaga analizy pod kątem przekazu międzypokoleniowego.

Szczególnie istotne wydają się rozwiązania dotyczące wieku członków zespołów oraz ograniczenia możliwości członkostwa wyłącznie do jednego zespołu. Przekaz międzypokoleniowy jest istotą żywego dziedzictwa. W wielu społecznościach wspólne śpiewanie, granie, taniec i udział w obrzędach rozpoczynają się od najwcześniejszych lat życia. Warto zatem przeanalizować, czy proponowane rozwiązania nie wpłyną niezamierzenie na udział dzieci i młodzieży w praktykowaniu tradycji oraz na naturalny proces przekazywania dziedzictwa. Podobnie wiele osób działa równolegle w grupach śpiewaczych, zespołach tanecznych, chórach, kapelach i innych inicjatywach. Taka aktywność wzmacnia kompetencje i rozwija środowisko kultury tradycyjnej.

VI. Projekt skłania do refleksji nad różnorodnością form praktykowania kultury tradycyjnej.

W stanowisku Katedry UNESCO zwrócono uwagę na to, że sztywne określenie jednej formy organizacyjnej nie zawsze odpowiada dynamicznemu charakterowi dziedzictwa niematerialnego. W ostatnich dekadach powstało wiele nowych form samoorganizacji kulturowej: domy tańca, miejskie grupy śpiewacze, chóry, kluby wiejskie, warsztaty mistrzowskie i nieformalne wspólnoty praktyków. Warto rozważyć, w jaki sposób system wsparcia może uwzględniać tę różnorodność i odpowiadać na zmieniające się formy praktykowania kultury tradycyjnej.

VII. Powiązanie rejestracji z finansowaniem wymaga szczególnej rozwagi.

Jeżeli wpis do rejestru stanie się warunkiem dostępu do znaczących środków, konieczne jest stworzenie przejrzystych i obiektywnych mechanizmów oceny oraz odpowiednich zabezpieczeń przed ewentualnymi nadużyciami. Jednocześnie należy zadbać o to, aby system wsparcia nie prowadził do nadmiernej formalizacji działalności zespołów ani nie ograniczał ich autonomii i społecznego charakteru.

VIII. Skala finansowania wymaga szczególnego uzasadnienia i oceny skutków.

W przekazanych materiałach wskazano na znaczącą różnicę pomiędzy środkami przewidywanymi na realizację nowej ustawy a budżetami istniejących programów wspierających niematerialne dziedzictwo kulturowe. Jeżeli państwo jest gotowe przeznaczyć znaczące środki na wsparcie kultury ludowej, należy to przyjąć z uznaniem. Na to czekamy od wielu lat. Jednocześnie zasadne wydaje się pytanie, w jaki sposób planowane finansowanie będzie oddziaływało na istniejący system wsparcia oraz jak zapewniona zostanie równowaga pomiędzy różnymi grupami depozytariuszy.

IX. Polska potrzebuje całościowej regulacji ochrony niematerialnego dziedzictwa.

Najpoważniejszy problem ujawniony przez obecną debatę ma charakter systemowy. Polska, mimo ratyfikowania konwencji UNESCO z 2003 r., nadal nie posiada kompleksowej ustawy regulującej ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Obecna dyskusja może stać się impulsem do podjęcia prac nad rozwiązaniami, które:

— określą zasady wdrażania konwencji UNESCO w polskim porządku prawnym;

— zapewnią przejrzyste finansowanie różnych form żywego dziedzictwa;

— uporządkują kompetencje instytucji publicznych;

— zagwarantują rzeczywistą partycypację środowisk;
— połączą ochronę, edukację, dokumentację i przekaz międzypokoleniowy;
— uwzględnią różnorodność współczesnych form praktykowania tradycji.

Wobec tego zwracam się z prośbą o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania.

1. Czy Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego przeprowadziło formalną analizę zgodności projektu ustawy o zespołach ludowych z konwencją UNESCO z 2003 r., jej dyrektywami operacyjnymi oraz zasadami etycznymi dotyczącymi ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego?

2. Czy analiza taka została przekazana projektodawcom, komisjom sejmowym lub Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi? Proszę o przedstawienie jej najważniejszych wniosków.

3. Czy Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi konsultowało założenia projektu z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego jako organem odpowiedzialnym za politykę państwa w obszarze kultury i dziedzictwa?

4. Dlaczego zdecydowano się na stworzenie odrębnego systemu administracyjnego dla zespołów ludowych zamiast wzmocnienia istniejącego systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego?

5. Jak ma wyglądać podział kompetencji pomiędzy MKiDN, MRiRW, Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Narodowy Instytut Muzyki i Tańca oraz Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi?

6. Która instytucja będzie ponosiła zasadniczą odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa praktykowanego przez zespoły ludowe: resort kultury czy resort rolnictwa?

7. Jakie dokładnie kryteria będą decydowały o uznaniu danej grupy za „zespół ludowy” i wpisaniu jej do projektowanego rejestru?

8. Kto będzie dokonywał oceny zespołów, jakie kwalifikacje będą musiały posiadać osoby oceniające oraz jakie środki odwoławcze będą przysługiwały podmiotom, którym odmówiono wpisu?

9. W jaki sposób projektodawcy zamierzają zapobiec arbitralnemu rozstrzyganiu, czy dany zespół jest wystarczająco ludowy, tradycyjny lub autentyczny?

10. Czy wpis do rejestru ma być obowiązkowym warunkiem uzyskania środków publicznych? Jeżeli tak, to dlaczego wsparcie finansowe zostaje uzależnione od administracyjnej kwalifikacji organizacji?

11. Czy przeprowadzono analizę ryzyka tworzenia podmiotów lub przekształcania działalności wyłącznie w celu uzyskania dostępu do środków przewidzianych w ustawie?

12. Jakie mechanizmy mają zapobiegać nadużyciom, nie prowadząc jednocześnie do nadmiernej kontroli artystycznej, programowej i organizacyjnej autentycznych zespołów?

13. Z jakich powodów projekt przewiduje ograniczenia wiekowe dla członków zespołów i czy oceniono ich wpływ na udział dzieci oraz ciągłość przekazu międzypokoleniowego?

14. Czy przeprowadzono ocenę skutków ograniczenia możliwości członkostwa do jednego zespołu, zwłaszcza wobec osób działających równolegle w kapelach, chórach, grupach śpiewaczych, tanecznych i obrzędowych?

15. Jak projekt uwzględnia rodzinny charakter wielu tradycji, w których dzieci uczestniczą w praktykach kulturowych od najmłodszych lat?

16. W jaki sposób państwo zamierza zagwarantować, że wsparcie zespołów ludowych nie doprowadzi do nierównego traktowania twórców ludowych, mistrzów tradycji, rzemieślników, śpiewaków, muzykantów, lokalnych wspólnot, grup nieformalnych i innych depozytariuszy?

17. Czy przygotowano analizę wpływu projektowanych wydatków na istniejące programy ministra kultury i dziedzictwa narodowego oraz budżety instytucji zajmujących się niematerialnym dziedzictwem kulturowym?

18. Jaka jest pełna prognozowana wysokość wydatków związanych z ustawą w pierwszym roku jej obowiązywania i w kolejnych latach oraz jakie przyjęto kryteria ustalenia skali tego finansowania?

19. Dlaczego zwiększone środki nie zostały w pierwszej kolejności przeznaczone na wzmocnienie istniejących programów, instytucji i organizacji mających doświadczenie w ochronie niematerialnego dziedzictwa?

20. Czy rząd dopuszcza przekazanie części planowanych środków na programy obejmujące również inne grupy depozytariuszy?

21. Jakie środowiska uczestniczyły w przygotowaniu projektu przed jego wniesieniem do Sejmu? Proszę o przedstawienie listy konsultowanych podmiotów i zakresu zgłoszonych przez nie uwag.

22. W jaki sposób odniesiono się do krytycznych stanowisk organizacji społecznych, Katedry UNESCO, Rady Działalności Pożytku Publicznego oraz Biura Ekspertyz i Oceny Skutków Regulacji Kancelarii Sejmu?

23. Które z uwag zgłoszonych w konsultacjach zostały uwzględnione, a które odrzucone i z jakim uzasadnieniem?

24. W jaki sposób oba resorty zamierzają odnieść się do zgłoszonych przez środowiska i ekspertów zastrzeżeń dotyczących spójności systemu ochrony dziedzictwa, partycypacji oraz projektowanych mechanizmów organizacyjnych i finansowych?

25. Czy rząd planuje rozpoczęcie prac nad kompleksową ustawą o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego? Jeżeli tak, to jaki jest harmonogram tych prac, który resort będzie za nie odpowiedzialny i w jaki sposób zostaną do nich włączeni depozytariusze, organizacje społeczne, instytucje kultury, samorządy i środowisko naukowe?

26. Czy rozważane jest przeprowadzenie dodatkowych konsultacji i ewentualne uzupełnienie projektu o rozwiązania uwzględniające postulaty środowisk eksperckich i depozytariuszy dziedzictwa?

27. Czy resorty są gotowe zorganizować wspólne posiedzenie z udziałem projektodawców, środowisk zespołów ludowych, twórców, depozytariuszy, organizacji społecznych, Katedry UNESCO oraz właściwych instytucji publicznych?

Nie występuję przeciwko wsparciu zespołów ludowych. Przeciwnie, jako osoba od ponad 3 dekad współtworząca ruch kultury ludowej opowiadam się za stworzeniem stabilnych i godnych mechanizmów ich wspierania. Jednocześnie dostrzegam potrzebę pogłębionej analizy rozwiązań, które – mimo niewątpliwie słusznej intencji wzmocnienia zespołów ludowych – budzą w części środowisk obawy dotyczące spójności systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jego nadmiernej formalizacji oraz zapewnienia równowagi pomiędzy różnymi grupami depozytariuszy. Zespoły ludowe są częścią większej wspólnoty żywego dziedzictwa. Państwo powinno dążyć do wzmacniania całej wspólnoty depozytariuszy oraz do budowania rozwiązań, które będą służyły jego różnorodności, trwałości i przekazywaniu kolejnym pokoleniom.

Jestem przekonana, że możliwe jest wypracowanie rozwiązań, które z jednej strony zapewnią zespołom ludowym stabilne i godne wsparcie, z drugiej zaś będą służyły całemu polskiemu niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu oraz pozostaną zgodne z duchem i zasadami konwencji UNESCO z 2003 r. Jako senator Rzeczypospolitej Polskiej, ale również osoba od ponad 30 lat współtworząca ruch zespołów ludowych, deklaruję gotowość do uczestnictwa w dalszym dialogu mającym na celu wypracowanie takich rozwiązań.

Ewa Monika Kaliszuk
senator RP